

Research Article

DOI: 10.22124/jol.2025.29301.2550

University of Guilan

Iranian association of penal law

Criminal law Research
A Biannual Journal

Vol . 16, No.2, Fall (2025) & Winter 2026(Serial 32)

A Legal Analysis of Note 2, Article 224 of the Islamic Penal Code in View of Psychological Findings

1. Mohammad Nazari Nodoushan,

Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Islamic Law, Faculty of Theology, Meybod University, Meybod, Iran. (Corresponding Author: nazari@meybod.ac.ir)

2. Mohammad Mahdi Barghi,

Associate Professor, Department of Law, Faculty of Theology, Meybod University, Meybod, Iran.

Submit Date:2024/12/20

Accept Date:2025/07/13

Abstract:

The Islamic Penal Code of 1392 has broadened the scope of the crime of rape. Note 2 of Article 224 equates sexual intercourse with a woman who is unconscious, asleep, or intoxicated, intercourse with an underage girl through deception, and intercourse following abduction or threat with rape. This study, informed by psychological findings and comparative legal frameworks, analyzes the comprehensiveness of this Note in addressing situations equivalent to rape. Library-based research reveals that the listed situations do not encompass all forms of non-consensual sexual intercourse. Consequently, a revision of the Note is necessary to include all instances where consent is absent. Such an amendment would enhance protections for victims of sexual crimes while aligning with Islamic legal principles.

Key Words: Rape, Adultery equivalent to rape, Sexual Offenses, Consent, Note 2 of Article 224.

1. Introduction

Note 2 of Article 224, which had no legislative precedent prior to the Islamic Penal Code of 2013, has appropriately extended the ruling on forcible fornication to other scenarios in which the victim does not consent to the act of fornication. These scenarios include fornication with a woman who is unconscious, asleep, or intoxicated and did not consent to the act. Additionally, it encompasses "fornication through the deception or seduction of an underage girl" or fornication committed after the abduction, threat, or intimidation of a woman, even if such acts result in her eventual submission. Unlike many legal systems that have incorporated the concept of consent and its criteria into their regulations on sexual offenses, the Iranian criminal legislator has overlooked this issue. Although the current Penal Code, by considering conditions such as unconsciousness, intoxication, and other aforementioned states, has taken a step forward in protecting victims of sexual crimes, the boundaries of consent in such crimes remain unclear.

This research aims to critically examine Note 2 of Article 224 of the Islamic Penal Code and to highlight the shortcomings in the legislator's approach to enumerating behaviors equivalent to forcible fornication. The question of how effectively this note encompasses forms of intercourse that are tantamount to coercion and lack consent is an important issue that has been neglected in previous studies and warrants thorough analysis. Given the psychological nature of the concept of consent, this study intends to draw on insights from psychology regarding consent in sexual relationships. Furthermore, the experiences of other legal systems in addressing sexual crimes can be beneficial for domestic legislators. Therefore, in examining this note, a comparative analysis with the regulations of other legal system, particularly that of England, will also be considered.

2. Methodology

This study employs a descriptive-analytical approach to examine Note 2 of Article 224 of the Islamic Penal Code, aiming to reveal its shortcomings in encompassing non-consensual sexual conduct. To ensure a more rigorous evaluation, the author integrates jurisprudential and legal analysis with interdisciplinary findings from psychology and comparative criminal law concerning sexual consent. The assessment draws upon psychological literature addressing trauma, the concept of consent, and victim behavior particularly the phenomenon of tonic immobility. Additionally, through a comparative lens and by consulting foreign legal sources, especially statutory and doctrinal materials from jurisdictions such as England, the study explores how advanced legal systems define and assess the validity of consent in cases of sexual offense.

3. Results and Discussion

The phrasing used in Note 2 of Article 224 of the Islamic Penal Code, which is limited to women in states of "anesthesia, sleep, or intoxication," deceived minors, or victims of abduction or threat, excludes significant scenarios such as male victims, withdrawal of consent, or tonic immobility. A comparative analysis reveals that many legal systems criminalize any non-consensual penetration, regardless of the method employed. The text of this provision overlooks certain forms of sexual abuse. To address these shortcomings, a revision of this Note is necessary. The Note should be rewritten using more comprehensive language to ensure the protection of a broader range of victims.

4. Conclusions

The legislator should remove the extraneous phrases in the note and adopt language that encompasses other forms of non-consensual penetration. This revision would ensure that legal protection extends to all victims who did not consent to the act of fornication at the time of its commission and that legal penalties apply to all offenders who commit rape by exploiting the victim's specific circumstances. Rewriting the note in this manner is also consistent with the relevant religious principles pertaining to this matter. Accordingly, it is proposed that Note 2 of Article 224 of the Islamic Penal Code be amended as follows:

"Whenever someone engages in fornication or sodomy with a person who does not consent to the act, in states such as unconsciousness, sleep, or intoxication, their action shall be tantamount to forcible

rape. Fornication or sodomy following deception, seduction, abduction, threat, or intimidation of a person, or in any other situation involving the absence of consent—even if it results in the victim's submission—shall also carry the same ruling."

5. Selection of References

- Ansari, M. (1383). Matarih Al-Anzar. Qom: Majma Al-Fekr Al-Islami. [In Arabic]
- Aquila, I., Sacco, M. A., & Ricci, P. (2023). "Sexual abuse and mental disorders: The dark side of violence." *Journal of Forensic Science and Medicine*, 9(1), 76–80. https://doi.org/10.4103/jfsm.jfsm_29_21
- Azhari, M. (1421). Tahdhib Al Lughah (Vols. 8 & 32). Beirut: Dar Al-Ehya Al-Torath Al-Arabi. [In Arabic]
- Beres, M. A. (2007). "Spontaneous sexual consent: An analysis of sexual consent literature." *Feminism & Psychology*, 17(1), 93–108. <https://doi.org/10.1177/0959353507072914>
- Bragesjö, M., Larsson, K., Nordlund, L., Anderbro, T., Andersson, E., & Möller, A. (2020). "Early psychological intervention after rape: A feasibility study." *Frontiers in Psychology*, 11, 1595. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01595>

Citation:

Nazari Nodoushan, M & Barghi, MM (2025&2026), "A Legal Analysis of Note 2, Article 224 of the Islamic Penal Code in View of Psychological Findings", *Criminal Law Research*, 16(32), pp. 177-191. DOI: 10.22124/jol.2025.29301.2550

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

انجمن ایرانی حقوق جزا

نشریه علمی

پژوهشنامه حقوق کیفری

سال شانزدهم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، پیاپی ۳۲

صفحات مقاله: ۱۷۷-۱۹۱

دانشگاه گیلان

مقاله پژوهشی

تحلیل حقوقی تبصره ۲ ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی در پرتو یافته‌های روان‌شناسی

۱- محمد نظری ندوشن* ^{ID}

استادیار، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه میبد، میبد، ایران. (نویسنده مسئول)

✉ nazari@meybod.ac.ir

۲- محمدمهدی برگی ^{ID}

دانشیار، گروه حقوق، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه میبد، میبد، ایران.

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۰۹/۳۰	تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۲
-------------------------	-------------------------

چکیده:

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، مصادیق جرم زنا را به‌عنوان گسترش داده است. تبصره ۲ ماده ۲۲۴ این قانون، زنا با زن در حال بیهوشی، خواب یا مستی، زنا از طریق اغفال و فریب دختر نخلبالغ و زنا پس از ربایش یا تهدید زن را در حکم زنا به‌عنوان به‌شمار آورده است. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی، با مراجعه به یافته‌های روانشناسان و مقررات سایر نظام‌های حقوقی، متن این تبصره را از نظر جامع بودن آن در پیش‌بینی حالت‌های در حکم زنا به‌عنوان تحلیل کرده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که وضعیت‌های یادشده در تبصره ۲ ماده ۲۲۴، تمام صورت‌های تجاوز در حکم زنا را در بر نمی‌گیرد. بنابراین پیشنهاد شده است که عبارت تبصره به‌گونه‌ای اصلاح شود که همه فروض نبود رضایت به نزدیکی را شامل شود. این بازنگری حمایت مناسب‌تری از قربانیان جرایم جنسی فراهم می‌کند و با موازین شرعی موضوع مورد بحث نیز سازگار است.

واژگان کلیدی: تجاوز به‌عنوان زنا، جرایم جنسی، رضایت، تبصره ۲ ماده ۲۲۴.

مقدمه

تجاوز جنسی زخم‌های عمیقی بر روان بزه‌دیده وارد می‌کند. شوک، انکار، ترس، سردرگمی، اضطراب، گوشه‌گیری، احساس گناه و آشفتگی، از پیامدهای اولیه تجاوز است که احتمال دارد قربانی به آن‌ها دچار شود. این جرم همچنین ممکن است به اختلالات روان‌شناختی طولانی‌مدت و پایداری مانند اضطراب مزمن، افسردگی، اختلال خواب و اختلال استرس پس از سانحه^۱ منجر شود. اختلال اخیر با عوارضی چون تغییرات خلقی و شناختی، کاهش تمرکز، کابوس‌های شبانه و مشکلات بین‌فردی همراه است. بسیاری از قربانیان تجاوز، به مصرف مواد مخدر یا الکل روی می‌آورند و این رفتارها خطر قربانی شدن دوباره آنان را افزایش می‌دهد (Brown, 2020: 21, Bragesjö et al, 2020: 1-2). علاوه بر این، احساس شرم، گناه و خودسرزنشی ناشی از بزه یادشده می‌تواند به انزوای اجتماعی، مشکلاتی در ایجاد روابط صمیمانه و حتی خودکشی بینجامد (Petrak & Hedge, 2002: 19-39). همان‌گونه که جان‌اتان هررینگ، حقوقدان برجسته انگلستان گفته است «رابطه جنسی که می‌تواند منشأ برترین لذت‌ها در زندگی باشد، اغلب منشأ بدترین رنج‌ها نیز هست» (Herring, 2012: 88).

قانون مجازات اسلامی ایران در مواد ۲۲۴ و ۲۳۴، به پیروی از شرع، زنا یا لواطی را که با عنف یا اکراه صورت گرفته سزاوار مجازات اعدام دانسته است. تبصره ۲ ماده ۲۲۴ نیز که تا پیش از ق.م.ا. ۹۲ سابقه قانون‌گذاری نداشته، به درستی حکم زنا با عنف را به حالت‌های دیگری که در آن‌ها بزه‌دیده رضایت به زنا ندارد تعمیم داده است. این فروض عبارت است از زنا با زن بی‌هوش، خواب یا مستی که راضی به زنا نبوده است. همچنین «زنا از طریق اغفال و فریب دادن دختر نابالغ» یا زنا با زنی که پس از ربودن زن، تهدید یا ترساندن وی ارتکاب یافته باشد.

برخلاف بسیاری از نظام‌های حقوقی که مفهوم رضایت و ضوابط آن را در مقررات جرایم جنسی خود گنجانده‌اند. (Ormerod & Laird, 2020: 310-355, Hörnle, 2023: 32-71)، قانون‌گذار کیفری ایران از این موضوع غفلت کرده است. هرچند قانون مجازات فعلی با در نظر گرفتن حالاتی چون بیهوشی و مستی و دیگر فروضی که از آن‌ها سخن رفت، در حمایت از قربانیان جرایم جنسی، گامی به جلو برداشته است، مرزهای رضایت در این‌گونه جرایم همچنان ناپیدا است. به نظر می‌رسد که قانون‌گذار کوشیده است با تصریح به عنف و اکراه و احصای وضعیت‌های در حکم عنف، تمام فروض نبود رضایت در نزدیکی را پیش‌بینی کند. گویی چنانچه رفتار فاعل با عنف یا اکراه همراه نشود و حالات در حکم عنف هم وجود نداشته باشد نزدیکی با رضایت رخ داده است. در سالیان اخیر برخی از نظام‌های حقوقی مانند اسپانیا، آلمان و سوئد در تعریف و مجازات جرایم جنسی به رویکرد نوین و پیچیده‌تری روی آورده‌اند که بر مفهوم نبود رضایت به‌عنوان عنصر اساسی این‌گونه جرایم تأکید می‌کند (Hörnle, 2024: 1-2). در مقابل، قانون مجازات اسلامی ایران همچنان به رویکرد سنتی و ساده‌مبتهی بر اجبار و اکراه پایبند مانده است. این پژوهش با هدف بررسی انتقادی تبصره ۲ ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی، بر آن است که کاستی‌های روش قانون‌گذار در برشمردن رفتارهای در حکم زنا با عنف را روشن سازد. این مسئله که تبصره مذکور از نظر فراگیری صورت‌هایی از نزدیکی که در حکم عنف و فاقد رضایت باشد چگونه است، مسئله مهمی است که در پژوهش‌های گذشته نادیده گرفته شده و شایسته تحلیل و واکاوی است. با توجه به ماهیت روان‌شناختی مفهوم رضایت، جستار پیش رو بر آن است که از دستاوردهای علم روانشناسی درباره رضایت در رابطه جنسی بهره‌برد. از سویی تجربه سایر نظام‌های حقوقی در رویارویی با جرایم جنسی، برای قانون‌گذار داخلی سودمند است. از این‌رو در بررسی این تبصره، مقایسه آن با مقررات دیگر نظام‌های حقوقی به‌ویژه انگلستان، نیز مدنظر خواهد بود. در این نوشتار برای رعایت اختصار، از تبصره ۲ ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی با عنوان «تبصره» یاد می‌شود.

۱. مصادیق سنتی عدم رضایت

مقصود از مصادیق سنتی عدم رضایت، حالت‌های اکراه و عنف است؛ از این جهت که پیش از تصویب قانون مجازات اسلامی ۹۲ نیز اگر مرد، به اکراه یا عنف با دیگری زنا می‌کرد، رفتار وی زنای همراه با عدم رضایت زن به‌شمار می‌آمد. واژه اکراه وضع شرعی ندارد و برای دریافت معنای آن باید به عرف و لغت مراجعه کرد (Sahib Jawahir, Vol.32: 11)؛ بنابراین، تعاریف اصطلاحی اکراه به معنای لغوی آن نزدیک است. اکراه در لغت یعنی واداشتن فرد به کاری که ناپسندش می‌دارد (Farahidi, 1409, Vol.1: 376). در اصطلاح به این معناست که کسی را نسبت به جان، مال یا آبروی او یا نزدیکانش بترسانند تا مرتکب فعل یا ترک فعلی گردد (Jafari Langroudi, 1400, Vol.1: 351). به عبارت دیگر اکراه آن است که فرد را با استفاده از تهدید، به رفتاری وادار کنند که از نظر طبیعی یا شرعی خوشایند وی نیست و او باینکه راضی به ارتکاب نیست، برای برطرف ساختن ضرری بزرگ‌تر به آن تن دردهد (Jurjani, 1370, Vol.1: 15).

ماده ۱۵۱ قانون مجازات اسلامی درباره اکراه به جرم می‌گوید: «هرگاه کسی بر اثر اکراه غیرقابل تحمل مرتکب رفتاری شود که طبق قانون جرم محسوب می‌شود مجازات نمی‌گردد...». باین حال چون قانون مجازات اسلامی درباره شرایط و عناصر اکراه ساکت است، دکتین حقوقی برای بازشناسی آن به دیگر منابع به‌ویژه مواد ۲۰۲ تا ۲۰۵ قانون مدنی مراجعه کرده و درباره‌اش به تفصیل سخن گفته است (Mir Mohammad Sadeghi, 1401: 204-218). خلاصه آن مباحث این است که باید تهدیدی غیرقانونی و تحمل‌ناپذیر از سوی انسانی دیگر وجود داشته باشد که از خطر آن جز با ارتکاب جرم نتوان پرهیز کرد و مرتکب جرم نیز خود، در قرار گرفتن در این وضع مقصر نباشد.

واژه عنف نیز در مقابل رفق و مدارا به کار می‌رود (Azhari, 1421, Vol.5: 5). رفق به معنای نرمی و لطافت در رفتار است. چنان‌که به کسی که رفق دارد رفیق گفته می‌شود (Farahidi, 1409, Vol.5: 149) پس عنف به معنای درشتی و تندی نمودن و به تعبیر برخی از محققان «خشونت و بی‌رحمی» است (Hashemi Shahrudi, 1382, Vol.5: 503). مفهوم عنف در این عناصر خلاصه می‌شود: فعل مادی جوارحی، قصد این فعل، انجام آن بر انسانی دیگر، رضایت نداشتن مفعول و توانایی او برای اظهار کراهت (Jafari Langroudi, 1381, Vol.4: 2674). با اندیشه در این عناصر، مبنای در حکم عنف بودن حالاتی که در تبصره آمده روشن می‌شود. برای نمونه، نزدیکی با زن مستی که راضی به دخول نیست، زنای همراه با عنف به‌شمار نمی‌آید زیرا مرتکب به جهت ناتوانی قربانی در ابراز کراهت، به استفاده از خشونت نیاز ندارد اما باید در حکم عنف شمرده شود زیرا بدون رضایت بزه‌دیده تحقق یافته است.

۲. مصادیق جدید عدم رضایت

منظور از مصادیق جدید عدم رضایت، همان حالت‌های در حکم عنف است. قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۷۰ تنها حکم «زنای به عنف و اکراه» را بیان کرده بود. قانون مجازات مصوب ۱۳۹۲ علاوه بر ذکر حالت‌های عنف و اکراه، حکم زنای به عنف را به وضعیت‌های دیگری سرایت داده است که در آن‌ها رضایت وجود ندارد. این رویکرد با توجه به تجربه دیگر نظام‌های حقوقی و پژوهش‌های موجود، پذیرفتنی است. برای مثال زنا با زن مست که اهلیت اعلام رضایت ندارد باید در حکم عنف شمرده شود زیرا الکل توانایی شخص را برای تشخیص موقعیت‌های پرخطر مختل می‌سازد. بر پایه پژوهشی که در سال ۲۰۰۴ در میان دانشجویان آمریکا صورت گرفته است از هر ۲۰ زن، یکی قربانی تجاوز شده است و ۷۲ درصد از این بزه‌دیدگان، در هنگام وقوع جرم، مست و ناتوان از اعلام رضایت بوده‌اند (Mohler-Kuo et al, 2004). تحقیقات تازه‌تر نیز نشان می‌دهد که نرخ ارتکاب چنین تجاوزهایی از گذشته تاکنون رو به افزایش بوده است (Koss et al., 2022). با وجود این، برخی از مصادیق در حکم عنف که در تبصره از آن‌ها یاد شده، شایسته درنگ و بازنگری است. این مصادیق در گفتار پیش رو بررسی می‌شوند.

۲.۱. اغفال و فریب دختر نابالغ

از نظر قانونگذار اگر زنا پس از اغفال و فریب دختر نابالغ ارتکاب یابد در حکم عنف است. از قید «دختر نابالغ» ممکن است این معنا برداشت شود که تنها اغفال و فریب دختر نابالغ در حکم زنا به عنف است و چنانچه زن بالغ فریفته و با او زنا شود رفتار ارتكابی در حکم عنف نیست. پذیرش این تفسیر، دشوار به نظر می‌رسد زیرا روشن است که اگر با زن بالغ هم پس از فریب دادن وی زنا شود زنا بدون رضایت زن صورت پذیرفته است. برخی از حقوق‌دانان در رفع این اشکال گفته‌اند که مقصود قانونگذار ذکر مصداق بارز اغفال بوده است نه محدود کردن آن به دختر نابالغ (Mir Mohammad Sadeghi, 1399: 113-114). توجیه این دیدگاه با بیانی دیگر نیز ممکن است: در جایی که وصف ذکرشده صرفاً برای بیان غالب مصادیق آمده باشد مفهوم ندارد (Ansari, 1383, Vol.2: 88-89) و وصف در این عبارت وصف غالبی است. اغلب دختر نابالغ اغفال می‌شود و فریب می‌خورد و از این‌روست که قانونگذار او را ذکر کرده است. پس این عبارت مفهوم مخالف ندارد. مراد قانونگذار آن نبوده است که زنا با زن بالغی که اغفال شده و فریب خورده در حکم زنا به عنف شمرده نمی‌شود.

اما از سوی دیگر اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری ایجاب می‌کند که مفسر خود را به محدوده عبارات این تبصره پایبند سازد. به‌ویژه آنکه ذکر عبارت «ربایش، تهدید و یا ترساندن زن» با فاصله اندکی پس از عبارت «اغفال و فریب دادن دختر نابالغ» می‌تواند قرینه‌ای بر این احتمال به‌شمار آید که قانونگذار حمایت ویژه‌ای از نابالغ را مدنظر داشته است؛ بنابراین بهتر آن است که خود قانونگذار با اصلاح تبصره و حذف قید نابالغ، حکم زنا با اغفال و فریب را بدون در نظر گرفتن بلوغ شامل تمام بزه‌دیدگانی بداند که به زنا رضایت نداشته‌اند.

ایراد دیگر آن است که بر پایه مفهوم تبصره، در صورتی که دختر نابالغ به زنا رضایت داشته باشد، نزدیکی با وی در حکم زنا به عنف نخواهد بود. اشکال این گزاره آن است که طفل را برای رضایت دادن به رابطه جنسی دارای اهلیت می‌شمارد. چنین دیدگاهی از نظر بسیاری از نظام‌های حقوقی مردود است. برای مثال در انگلستان کودک زیر ۱۳ سال نمی‌تواند به عمل جنسی رضایت داشته باشد و اگر درواقع هم به این عمل رضایت داده باشد از نظر قانون معتبر نیست. معنای این سخن آن است که حتی اگر خود کودک آغازگر رابطه و محرک مرتکب برای عمل جنسی باشد بازهم عناصر جرم کامل است و مرتکب نمی‌تواند رضایت کودک را دستاویزی برای دفاع از خود قرار دهد (Finch & Fafinski, 2011: 169). به‌علاوه مطابق بخش ۵ قانون جرایم جنسی، دخول در قبل، دبر یا دهان فرد زیر ۱۳ سال که مجازات حداکثر حبس ابد را در پی دارد، جرمی با مسئولیت مطلق است. در مسئولیت مطلق، برای مسئول شناختن فاعل، به اثبات عنصر روانی نیازی نیست (Zakikhani et al., 2024). در بحث حاضر مسئولیت مطلق به این معناست که هر چند اعمال چنین مجازاتی مشروط به عمدی بودن دخول است، آگاهی متهم از سن بزه‌دیده شرط نیست. پس این دفاع که متجاوز، طرف مقابل را ۱۳ ساله یا بزرگ‌تر می‌پنداشته است در دادگاه پذیرفته نمی‌شود (Ormerod & Laird, 2020: 350). در بخش ۹ همین قانون با عنوان «فعالیت جنسی با کودک»^۱ مقررات مشابهی در خصوص رابطه جنسی (لمس و دخول) شخص ۱۸ ساله و بزرگ‌تر با کودکی که ۱۳ تا ۱۶ سال دارد پیش‌بینی شده است؛ با این تفاوت که چنانچه ثابت شود متهم به نحو معقول باور داشته است که بزه‌دیده ۱۶ سال یا بیشتر دارد محکوم به فعالیت جنسی با کودک نخواهد شد.

۲.۲. ربایش، تهدید یا ترساندن زن

بر اساس تبصره، چنانچه زنا پس از «ربایش، تهدید و یا ترساندن زن» باشد در حکم زنا همراه با عنف است. بر این عبارت از چند نظر می‌توان خرده گرفت. یکی این‌که هر چند شاید در عمل بیشتر زن‌هایی که پس از ربایش ارتکاب می‌یابد بدون رضایت بزه‌دیده است، برخلاف آنچه در عبارت آمده، میان ربوده شدن زن و نارضایتی او به زنا پس‌از آن، ملازمه وجود ندارد. از این‌رو گفته‌اند که

1. Sexual activity with a child

در زنا پس از ربودن زن، چنانچه مرتکب از عهده اثبات این ادعا برآید که بزه دیده رضایت به زنا داشته است مرتکب تنها به زنا سده محکوم می‌شود (Mir Mohammad Sadeghi, 1399: 115).

دیگر آنکه افزودن این عبارت به تبصره، در حالی که پیش‌تر، از اکراه یاد شد است وجهی ندارد. تهدید و ترساندن، چنان‌که گفته شد، از عناصر پدیدآورنده اکراه است. پس عبارت قانون این پرسش را به ذهن می‌آورد که آیا مقصود، تهدیدی است که همراه با سایر شرایط اکراه است؟ اگر مراد قانون‌گذار این باشد، می‌توان گفت پس از بیان حکم اکراه به زنا در بند ت ماده ۲۲۴، دیگر نیازی به ذکر این فرض در تبصره وجود ندارد. از سوی دیگر اگر حکم زنا پس از تهدید و ترساندن زن، اعدام مرتکب است بی‌آنکه سایر شرایط اکراه محقق باشد، دیگر نیازی نیست به حالت اکراه در بند ت اشاره شود؛ زیرا تهدید و ترساندن در این صورت به مفهومی وسیع‌تر از اکراه اشاره دارد به‌نحوی که اکراه را نیز در بر می‌گیرد.

اشکال دیگر این قسمت از تبصره، مقید کردن تهدید و ترساندن به «زن» است. واژه زن ظهور در مؤنث بالغ دارد و دختر نابالغ را شامل نمی‌شود. از سویی زنا پس از ربودن، تهدید و ترساندن نابالغ نیز زنا بدون رضایت است و حکم ماده باید آن را هم در بر بگیرد. این قید، دادرسی را ناگزیر می‌سازد که برای تفسیر درست، به قیاس اولویت استناد کند. اگر زنا از طریق تهدید و ترساندن زن بالغ، در حکم علف باشد به‌طریق اولی زنا با نابالغ پس از ترساندن او در حکم زنا به علف خواهد بود. چون تهدید نسبت به وی مؤثرتر و هراس او از متجاوز، قوی‌تر و شدیدتر است. این تفسیر اگرچه برآمده از قیاس است با ایرادی مواجه نیست. قیاس اولویت بر فهم عرفی از قانون مبتنی است و نوعی دلالت لفظی التزامی است که در معنای دقیق، اساساً قیاس به‌شمار نمی‌آید. به‌علاوه مثال‌های فراوانی از تفسیر قوانین کیفری با استناد به قیاس اولویت در رویه قضایی ایران و کشورهای دیگر دیده می‌شود (Omidi, 1398: 228-232). باوجود این شایسته است متن تبصره با عبارات دیگری اصلاح شود تا بی‌آنکه به چنین تفسیری نیازمند باشد، خود به‌صراحت زنا با نابالغ در این فرض را نیز در بر بگیرد.

۳. حالت‌های مسکوت در قانون

قانون‌گذار در پی آن بوده است که رفتارهایی را در تبصره پیش‌بینی کند که زنا در حکم علف شمرده می‌شود؛ یعنی موقعیت‌هایی که در آن‌ها ارتکاب زنا ممکن است حتی بدون استفاده از زور و خشونت محقق شود ولی چون بدون رضایت بزه‌دیده است باید مجازات زنا به علف داشته باشد. از آنجاکه قانون‌گذار حالت‌های در حکم علف را به‌صورت حصری تعیین کرده است، این پرسش به ذهن خطور می‌کند که آیا نزدیکی بدون رضایت بزه‌دیده، تنها به همین فروض محدود می‌شود؟ به نظر می‌رسد که مصادیق زنا در حکم علف بیش از صورت‌هایی است که در قانون ذکر شده است.

۳.۱. انفعال غیرارادی

در لحظه ارتکاب جرم ممکن است قربانی هیچ مقاومتی در رفتار یا گفتار از خود نشان ندهد. این حالت ممکن است دادرسی را درباره رضایت قربانی به‌اشتباه اندازد و به صدور آرای ناعادلانه منتهی شود. بر اساس تجربه دیگر نظام‌های حقوقی، متهم به‌راحتی می‌تواند خاموشی و سکون بزه‌دیده در لحظه ارتکاب جرم جنسی را دست‌آویز قرار دهد و برخلاف واقع، ادعا کند که رابطه آنان بر پایه رضایت بوده است (Popova, 2019: 24-25, Dhawan & Haggard, 2023). بی‌توجهی قانون‌گذار به این موضوع ممکن است در عمل، دادرسی را از مسیر عدالت خارج سازد. نه‌تنها از آن روی که مرتکب به‌جای محکوم شدن به زنا به علف، به زنا سده محکوم می‌شود. علاوه بر این، نتیجه در حکم علف نبودن چنین حالاتی این است که بزه‌دیده نیز راضی به زنا و مرتکب آن به‌شمار خواهد آمد. در نظام حقوقی ایران رابطه جنسی خارج از نکاح جرم‌انگاری شده است؛ بنابراین در چنین پرونده‌هایی نه‌تنها مرتکب، به مجازاتی که سزاوار اوست نمی‌رسد، بزه‌دیده از جرم نیز ممکن است در برابر مجازاتی قرار گیرد که شایسته او نیست.

۳.۱.۱. ریشه‌یابی انفعال

انفعال قربانی در لحظه وقوع جرم، ممکن است علل مختلفی داشته باشد. یکی از عوامل رایج و شناخته شده این پدیده، «بی‌حرکی»^۱ است. گاهی حیوانات در موقعیت‌های خطرناک و تهدیدآمیز مانند نزدیک شدن دشمن، منفعل و بی‌حرکت می‌مانند و برای گریز یا پنهان شدن تلاشی نمی‌کنند. این حالت که در واقع واکنشی شدید در نتیجه ترس است برای انسان نیز رخ می‌دهد و «رفتار یخ‌زدگی»^۲ یا بی‌حرکی نامیده می‌شود (VandenBos, 2015: 437). در هنگام تجاوز جنسی، مقاومت فعال قربانی واکنشی طبیعی به‌شمار می‌رود. باین‌حال، بزه‌دیده در این مواقع ممکن است به‌جای مقاومت فعال، رفتاری کاملاً منفعل از خود نشان دهد. این رفتار غیرارادی و موقت در زبان علمی «بی‌حرکی تونیک»^۳ نامیده می‌شود (Möller et al, 2017). در طول این دوره صدا متوقف می‌شود، لرزش رخ می‌دهد و دوره‌هایی از بسته شدن چشم وجود دارد. ضربان قلب کاهش و دمای بدن و تنفس افزایش می‌یابد (Suarez & Gallup, 1979: 315-320).

بی‌حرکی قربانیان جرایم جنسی در زمان تجاوز، واکنشی رایج است. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که تا نیمی از قربانیان ممکن است در طول مدت تجاوز، ساکت و بی‌حرکت بمانند (Galliano et al, 1993: 108). مطالعه‌ای در استکهلم سوئد حاکی از آن است که هفتاد درصد از زنانی که به «درمانگاه اضطراری برای بانوان آسیب‌دیده از تعرض جنسی»^۴ آمده‌اند بی‌حرکی را در طول تجاوز یا تهاجم جنسی گزارش کرده‌اند (Möller et al, 2017). بسیاری از بزه‌دیدگان جرایم جنسی گفته‌اند که در هنگام وقوع جرم، قادر به فریاد زدن یا حرکت کردن نبوده‌اند یا باوجود میل شدید به فرار از انجام این کار عاجز بوده‌اند. برخی از قربانیان از واژه «یخ‌زده» برای توصیف وضعیت خود استفاده کرده‌اند (Dhawan & Haggard, 2023: 835-838). یکی از آنان، وضع خود را در لحظه تجاوز این‌گونه توصیف کرده است: «احساس می‌کردم مثل یک نوزاد، درست مثل یک نوزاد، از انجام کاری به‌تنهایی یا برای خودم درمانده‌ام. حتی نمی‌توانستم پاهایم را تکان دهم» (Rose, 1986: 819).

به‌علاوه، حتی بدون در نظر گرفتن حالت بی‌حرکی، شخصی که به ناگاه با رفتارهای جنسی متجاوز روبرو می‌شود، ممکن است بر اثر حیرت و گیج شدن ناشی از این رویداد، نتواند نارضایتی خود را ابراز دارد. قانون‌گذار باید وضعیت روانی ویژه‌ای را که بزه‌دیده در این هنگام با آن روبرو می‌شود در نظر بگیرد. قربانی در بسیاری از اوقات فرصت و فراغت برای مقاومت در برابر مهاجم نمی‌یابد؛ بنابراین ممکن است نزدیکی، بدون رضایت و درعین‌حال بدون علف انجام شود و هیچ‌یک از حالت‌های در حکم علف هم محقق نباشد. لازم به ذکر است که رفتارهای جنسی، مانند لمس بدن بزه‌دیده یا حتی دخول، ممکن است بسیار سریع‌تر از آن رخ دهد که قربانی فرصتی برای واکنش یا خودداری داشته باشد (Muehlenhard et al., 2016)؛ بنابراین، قربانی ممکن است به جهت سردرگمی خود و سرعت پیشروی متجاوز، اساساً امکان اعلام مخالفت را نیابد. این وضعیت درست مشابه حالتی است که فرد در آن به علت مستی یا خواب، قادر به ابراز رضایت یا عدم رضایت خود نیست.

یکی از کاستی‌های تبصره این است که چنین حالت‌هایی را در بر نمی‌گیرد. نزدیکی با بزه‌دیده بی‌حرکت و منفعل، مشمول هیچ‌یک از فروض در حکم علف مذکور در تبصره نیست؛ بنابراین چنانچه مرتکب، اکراه یا علف به کار نبرده باشد، باینکه بزه‌دیده راضی به زنا نیست، عنوان جرم ارتكابی مرد، زناى ساده خواهد بود.

۳.۱.۲. دلالت نکردن انفعال بر رضایت

از دیدگاه روان‌شناختی، انفعال شخص در برابر کسی که قصد برقراری رابطه جنسی با وی دارد، نباید رضایت او به نزدیکی تلقی شود. ممکن است شخصی که در وضعیت اکراه، علف یا در حکم علف نیست در مقابل متجاوز مقاومتی در گفتار یا رفتار از خود نشان ندهد درحالی‌که راضی به رابطه جنسی هم نیست. درست است که رضایت ممکن است به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم و

1. Immobility
2. Freezing behavior
3. Tonic immobility
4. The Emergency clinic for raped women

گفتاری یا رفتاری اعلام شود (Beres, 2007) اما اعلام رضایت و نارضایتی از سوی یک طرف رابطه جنسی و نحوه درک و تفسیر آن از سوی طرف دیگر در عمل با پیچیدگی‌ها و دشواری‌های زیادی روبروست. به همین سبب و برای پیش‌گیری از هرگونه سوءتفاهم، مدل «رضایت مثبت» پیشنهاد شده است. بر اساس این مدل «نه یعنی نه اما هر چیزی کمتر از بله به معنای رضایت نیست». به بیان دیگر اگر طرف رابطه، باصراحت اعلام کند که رضایت ندارد قطعاً با برقراری رابطه جنسی مخالف است اما تا زمانی که به صراحت اعلام رضایت نکرده باشد راضی فرض نمی‌شود. آغازگر رابطه جنسی باید موافقت صریح طرف دیگر را به‌طور مستقیم و شفاهی احراز کند. وی حق ندارد رضایت دیگری به رابطه جنسی را با این استدلال برداشت کند که طرف مقابل در ظاهر پیشنهاد او به برقراری رابطه را رد نکرده یا مقاومتی از خود نشان نداده است (Setty, 2023: 3). بنابراین برخی از آرای محاکم داخلی که مقاومت نکردن شاکی در زمان تجاوز را دلیل رضایت وی دانسته‌اند یا تنها به این دلیل که طرفین رابطه جنسی آشنا بوده‌اند، متهم را از اتهام تجاوز تبرئه کرده‌اند (Safaei et al., 2023: 151-166)، از این نظر قابل نقد به نظر می‌رسد. این کاستی شاید بر اثر غلبه نگاه سنتی به موضوعاتی مثل رضایت و عنف رخ داده باشد.

دلالت نکردن انفعال بر رضایت، در برخی از نظام‌های حقوقی پذیرفته شده است. در بخش ۷۴ قانون جرایم جنسی انگلستان آمده است: «شخص در صورتی راضی است که از طریق انتخاب، موافقت کند و آزادی و اهلیت چنین انتخابی را داشته باشد» (Sexual Offences Act, 2003, s74). با توجه به این عبارت رضایت به رابطه جنسی در صورتی محقق است که ناشی از تصمیم آزادانه فردی باشد که از نظر قانون‌گذار اهلیت تصمیم‌گیری در خصوص این رابطه را دارد. به بیان دیگر کسی راضی به رابطه جنسی است که با این عمل موافقت کند و صرف اینکه مخالفتی از خود نشان نداده راضی شمرده نمی‌شود. البته در انواع جرایم جنسی ذکر شده در این قانون اگر فاعل بتواند ثابت کند که باور معقول به رضایت بزه‌دیده داشته است محکوم به مجازات تعیین‌شده برای آن جرم نخواهد شد. برای مثال یکی از شرایط ذکر شده برای جرم تجاوز آن است که «الف» یعنی فاعل «به‌طور معقول باور به رضایت نداشته باشد». (Sexual Offences Act, 2003, s1). قانون کیفری کانادا نیز، در پرونده‌هایی که ادعای تجاوز در آن‌ها مطرح است، سیستم قضایی را ملزم به بررسی این امر کرده است که آیا متهم اقدامات معقولی برای اطمینان از رضایت طرف مقابل به رابطه جنسی انجام داده است یا نه (Criminal Code, 1985).

در آن دسته از نظام‌های حقوقی که اصولاً روابط جنسی آزاد است و جرم محسوب نمی‌شود، به جهت احترام به تمامیت جسمانی اشخاص، اصل بر عدم رضایت زن است. این اصل به‌طریق اولی باید در نظام حقوقی ایران پذیرفته شود. روابط جنسی خارج از نکاح در شرع و قانون ما جرم‌انگاری شده است. شخصی که مفعول رابطه جنسی قرار می‌گیرد خود را در محذور شرع و قانون نیز می‌بیند. پس سکوت و انفعال او نباید بر رضایت حمل شود. پذیرش اصل عدم رضایت در نظام حقوقی ما ثمره عملی درخور توجهی دارد. اگر این ادعا که مفعول، به نزدیکی رضایت داشته است، نیازمند اثبات باشد، زانی نمی‌تواند به بهانه سکوت و آرامش قربانی، از مجازات تجاوز به عنف بگریزد؛ اما می‌تواند با اثبات اینکه زن راضی بوده یا متهم او را راضی می‌پنداشته به زانی ساده محکوم شود. زن نیز با اتهامی مواجه نخواهد بود مگر اینکه ثابت شود به این رفتار رضایت داشته است.

۳.۲. اختلال‌های روانی

در خصوص اعتبار رضایت در برخی از اختلال‌های روانی تردید وجود دارد. یکی از نمونه‌های شایان‌ذکر، کم‌توانی ذهنی است. کم‌توانی ذهنی نوعی ناتوانی است که پیش از ۱۸ سالگی آغاز و با دو نوع از محدودیت‌های چشمگیر شناخته می‌شود. نخست محدودیت در عملکرد شناختی و دیگری محدودیت در رفتار سازگار که بسیاری از مهارت‌های اجتماعی و عملی روزمره را در بر می‌گیرد (Aquila et al., 2023). یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که اهلیت کم‌توانان ذهنی برای تصمیم‌گیری آگاهانه در زمینه روابط جنسی بحث‌برانگیز است. دو پژوهش انجام‌شده در آفریقای جنوبی به این نکته مهم اشاره دارد که بسیاری از این افراد، به سبب محدودیت‌های شناختی، قادر به ارائه رضایت جنسی آگاهانه نیستند (Kramers-Olen, 2016: 508).

افراد کم‌توان ذهنی، اهدافی آسان برای متجاوزان جنسی به‌شمار می‌روند. آسیب‌پذیری ناشی از محدودیت‌های شناختی و ارتباطی آنان، فرصتی مناسب برای افرادی است که قصد سوءاستفاده دارند. احتمال مقاومت این دسته از بزه‌دیدگان در برابر رفتار جنسی یا گزارش دادن آن اندک است. پیگیری قانونی این پرونده‌ها نیز به جهت پیچیدگی‌های روان‌شناختی مرتبط با وضعیت خاص آنان، دشوار می‌نماید (Aquila et al., 2023)؛ بنابراین شایسته بود که قانون‌گذار رضایت این افراد به رابطه جنسی را فاقد اعتبار و نزدیکی با آنان را در حکم عنف می‌دانست.

به‌علاوه در بسیاری از اختلال‌های روانی دیگر هم رضایت شخص برای رابطه جنسی بی‌اعتبار است و در صورت اعلام رضایت، باید در وجود رضایت واقعی تردید نمود. در برخی از اختلال‌های روانی مانند اختلال اسکیزوفرنیفرم^۱، حالاتی چون هذیان، توهم و گفتار آشفته دیده می‌شود (Halgin & Whitbourne, 1390: 144-145). رفتارهای شخص در این حالات را به‌دشواری می‌توان دال بر رضایت وی به برقراری رابطه جنسی دانست. همچنین گاه افرادی که مبتلا به اختلال دوقطبی^۲ هستند دچار دوره منیک^۳ می‌شوند که در آن ممکن است مزاح کنند، احساساتی باشند یا عبارات جنسی به زبان آورند. نزدیکان این اشخاص می‌دانند که آن‌ها بر رفتار و گفتار خود کنترلی ندارند اما دیگران به‌اشتباه، رفتار این اشخاص را نشانه تمایل آن‌ها به معاشرت و رابطه دوستی تلقی می‌کنند (Halgin & Whitbourne, 1390: 78). پژوهش‌های صورت گرفته درباره مبتلایان به این اختلال، نشان می‌دهد که درصد زیادی از آن‌ها رفتارهای جنسی پرخطری مانند رابطه جنسی در سن پایین یا رابطه با شرکای جنسی متعدد را مرتکب می‌شوند (Krogh et al., 2023; Obo et al., 2019).

در قانون جرایم جنسی انگلستان، باب ویژه‌ای به جرایم علیه افرادی اختصاص یافته که به جهت اختلال روانی، توانایی انتخاب را از دست داده‌اند. بر اساس این مقررات، برقراری رابطه جنسی با فردی که در نتیجه اختلال روانی قادر به امتناع نیست، تحت شرایط خاصی جرم محسوب می‌شود. به‌عنوان مثال، چنانچه مرتکب بداند که فرد مقابل به اختلال روانی مبتلاست و احتمالاً قادر به جلوگیری از رابطه نیست یا اگر مرتکب این موضوع را نداند اما به‌طور معقول بتواند به چنین احتمالی پی ببرد، مرتکب جرم شناخته می‌شود. همچنین، فردی که به سبب درک نکردن ماهیت یا عواقب رابطه جنسی، توانایی موافقت با آن را ندارد، ناتوان از خودداری محسوب می‌شود. در صورتی که چنین رابطه‌ای شامل دخول باشد، مجازات مرتکب حبس ابد خواهد بود (Sexual Offences Act 2003, s30) یعنی همان مجازاتی که برای نزدیکی بدون رضایت با دیگر افراد جامعه مقرر شده است.

رویکرد ایالات متحده نیز در این زمینه شایسته توجه است. در ۴۹ ایالت آمریکا، از آزمون‌هایی برای تشخیص رضایت افراد کم‌توان ذهنی در پرونده‌های جرایم جنسی استفاده می‌شود. این آزمون‌ها با هدف ارزیابی اهلیت قانونی این افراد برای رضایت به رفتار جنسی طراحی شده‌اند. شش آزمون اصلی در این زمینه عبارت‌اند از: «ماهیت و پیامدها»، «اخلاق»، «ماهیت رفتار»، «مجموع شرایط»، «شواهد ناتوانی ذهنی» و «قضاوت» (Morano, 2001: 132).

۳.۳. بی‌اختیاری ناشی از مصرف مواد مخدر یا روان‌گردان

گزارش‌های متعددی درباره استفاده ابزاری از مواد مخدر و الکل برای دستیابی به روابط جنسی در دست است. باوجود این، پژوهش‌های تجربی بیشتر به تأثیر الکل بر رضایت جنسی محدود شده‌اند و در زمینه آثار مواد مخدر بر این موضوع تحقیق‌های کمتری صورت گرفته است (Smith et al., 2021). یافته‌های علمی در خصوص آثار مواد مخدر و روان‌گردان نشان می‌دهد که دست‌کم از نظر تئوری، بسیاری از این مواد می‌توانند رضایت مصرف‌کننده به رابطه جنسی را مختل سازند. برای مثال مصرف «اکستازی»^۴ موجب بروز احساساتی مانند شفقت، همدلی و صمیمیت نسبت به دیگران می‌شود و عوارضی مانند تحریک جنسی، سرخوشی، گرمی و گشاده‌رویی با بقیه دارد.

1. Schizophreniform disorder

2.. Bipolar disorder

3.. Manic episode

4. MDMA

این پیامدها موجب می‌شود مصرف‌کننده احساس نزدیکی بیشتری با دیگران داشته باشد. تأثیر این دارو در به دست آوردن رابطه با دیگری آن‌گونه است که از آن با القابی همچون «داروی عشق» یا «داروی بغل» یاد می‌شود. نیز «مت‌آمفتامین»^۱ برانگیختگی جنسی را افزایش و بازداری جنسی را کاهش می‌دهد؛ به نحوی که فرد ممکن است در اثر مصرف آن به رفتارهای جنسی پرخطری مانند رابطه با شرکای جنسی متعدد روی بیاورد. آثار مشابه دیگری هم از دیگر روان‌گردان‌ها گزارش شده است (Palamar et al., 2014: 144). بنا بر آنچه گفته شد این مواد ممکن است با دگرگون کردن ادراکات، احساسات و قضاوت‌های مصرف‌کننده، منجر به تن دادن به رابطه‌ای شود که در آن رضایت آگاهانه و حقیقی وجود ندارد.

اهمیت این مسئله در مقررات برخی از کشورها منعکس شده است. طبق قوانین ایالات متحده و کانادا، رابطه جنسی با فردی که بر اثر مصرف الکل یا مواد مخدر ناتوان است، با توجه به رفتار ارتكابی، تجاوز یا تهاجم جنسی شناخته می‌شود (Muehlenhard et al., 2016: 459). در انگلستان نیز محدودیتی درباره نوع ماده‌ای که متهم با استفاده از آن اراده بزه‌دیده را مختل می‌سازد وجود ندارد بنابراین اگر وی با الکل، مواد مخدر یا داروهایی چون «روهپینول»^۲ و «گاما هیدروکسی بوتیریک اسید»^۳ اهلیت قربانی را مخدوش و او را ناتوان ساخته باشد، رابطه جنسی با وی، رابطه‌ای بدون رضایت است و جرم محسوب می‌شود (Ormerod, 2020: 332).

۳.۴. انصراف از رضایت نخستین

بازگشت زن از رضایت اولیه، از دیگر حالت‌هایی است که رضایت به نزدیکی در آن‌ها وجود ندارد و درعین حال، مشمول هیچ‌یک از وضعیت‌های در حکم عنف مذکور در تبصره نمی‌شود. از دیدگاه روانشناسان، بسیاری از زنان ممکن است موافق باشند که مرد، تنها تا مرحله خاصی به پیشروی جنسی ادامه دهد و سپس متوقف شود. پس دور از ذهن نیست اگر زنی به شروع رابطه جنسی رضا دهد ولی در مرحله‌ای، با گفتار یا رفتار، توقف رابطه را درخواست کند. در این صورت چنانچه رفتار جنسی مرد ادامه پیدا کند، نباید بر مبنای رضایت نخستین، ادامه آن رابطه را همراه با رضایت دانست (Humphreys, 2007: 314). این مسئله شاید در نظام حقوقی ما اهمیت بیشتری داشته باشد؛ زیرا با توجه به کاربرد گسترده اصل استصحاب در نظام حقوقی ایران، چه‌بسا که دادرسی به اشتباه، رضایت اولیه زن به رابطه جنسی را استصحاب کند.

نباید پنداشت که این مسئله با وجود پشتوانه روان‌شناختی‌اش، از دید تقنینی کمال‌گرایانه است چراکه برای مثال قانون جرایم جنسی انگلستان در سخت‌گیری درباره رضایت حتی از این حد هم فراتر رفته است. قانون‌گذار این کشور، نزدیکی را عملی مستمر می‌داند که از زمان دخول تا کناره‌گیری از رابطه جنسی ادامه دارد (Sexual Offences Act, 2003, s79) یعنی حتی اگر زن، پس از شروع نزدیکی و پیش از پایان رابطه، از رضایت ابراز شده عدول کند، مرد حق ندارد ادامه بدهد وگرنه مرتکب تجاوز به عنف شده است.

۳.۵. رفتارهای در حکم لواط به عنف

تبصره حالت‌های در حکم عنف را تنها درباره زنا در نظر گرفته و از حالت‌هایی که در حکم لواط به عنف باشد سخنی نگفته است. در باب لواط هم قانون‌گذار در ماده ۲۳۴ ق.م.ا تنها حکم لواط به عنف و اکراه را روشن کرده است. روشن نیست که اگر فاعل، در یکی از فروض یاد شده در تبصره، با بزه‌دیده لواط کند، تجاوز در حکم عنف محقق می‌شود یا خیر. مثلاً اینکه کسی با پسری بی‌هوش یا مست که راضی به دخول نیست، لواط کند یا پس از فریب دادن وی مرتکب این عمل شود. از یک‌سو می‌توان گفت عبارات تبصره به زنا اختصاص یافته است. پس سرایت دادن حکم آن به لواط قیاس است و اصل تفسیر مضیق قانون کیفری را زیر

1. Methamphetamine
2. Rohypnol
3. GHB

پا می‌گذارد. از سوی دیگر معلوم است که معیار در حکم عنف بودن رفتار در تبصره همان نبود رضایت قربانی است که جنسیت بزه‌دیده در آن تأثیری ندارد. بهتر است که قانون‌گذار عبارت تبصره را به گونه‌ای اصلاح کند که حالت‌های مشابه در لواط را نیز در بر گیرد. قانون‌گذار انگلستان نیز همین شیوه را در پیش گرفته است. مواد مربوط به جرایم جنسی در قانون جرایم جنسی از جهت جنسیت بزه‌دیده، اطلاق دارد. برای مثال در جرم تجاوز به عنف، قانون‌گذار از وارد کردن آلت به قبل، دبر یا دهان «فرد دیگر» سخن می‌گوید در حالی که «بزه‌دیده» راضی به این عمل نباشد (Sexual Offences Act, 2003, s1). این عبارت تجاوز به هر دو جنس مذکر و مؤنث را شامل می‌شود.

۴. مرزهای مبهم نارضایتی

آنچه گفته شد حالاتی از نبود رضایت بود که به موجب شواهد علمی، در حکم عنف به‌شمار می‌روند؛ ولی نبود رضایت به این حالات محدود نمی‌شود. وضعیت‌های دیگری وجود دارند که درخور تأمل هستند و معلوم نیست که در آن‌ها رضایت وجود داشته باشد. برای مثال در «رابطه جنسی برای بقا»^۱ یعنی مبادله رابطه جنسی در ازای دریافت ضروریاتی چون سرپناه و غذا، رضایت آزاد وجود ندارد (Czechowski et al, 2022). این وضعیت که در برخی مصادیق، یادآور مفهوم اضطراب است، این پرسش را پدید می‌آورد که آیا رفتار مردی را که با سوءاستفاده از آسیب‌پذیری و نیاز زن در وضع اضطراب، با او نزدیکی کرده است باید در حکم عنف شمرده؟ همچنین است رابطه جنسی با شخصی که در بازداشت به سر می‌برد. در نظام حقوقی انگلستان اصل بر آن است که برقراری چنین رابطه‌ای در حکم عنف است و بار اثبات خلاف این اصل بر عهده متهم گذاشته شده است (Mir Mohammad Sadeghi, 1399: 109).

مسئله پیچیده دیگر «اغواگری»^۲ است. اغواگری به معنای رفتار دسته‌ای از مجرمان است که از شگردهای عاطفی و روانی برای دسترسی جنسی به قربانی بهره می‌برند (Postmus, 2013: 210). اغواگران با شناسایی علایق، دغدغه‌ها و نقطه‌ضعف‌های کودک، از طریق زمینه‌هایی مانند ورزش، مذهب و آموزش به وی نزدیک می‌شوند. آن‌ها با استفاده از مهارت‌های ارتباطی رابطه‌ای صمیمی با طفل برقرار می‌کنند و در طول زمان در رفع نیازهای جسمی و روانی او می‌کوشند؛ به‌طوری‌که از نظر کودک و اطرافیان او انسان‌هایی خوب و معتمد به نظر می‌آیند. بسیاری از مجرمان جنسی خطرناک که مرتکب جرایم جنسی متعدد شده‌اند، از راه اغواگری به اهداف خود دست‌یافته‌اند (Lanning, 2018).

به نظر می‌رسد که اغواگری تفاوت‌های بنیادین با اغفال و فریب ذکرشده در تبصره دارد. تسلیم کودک در برابر اغواگر، در بسیاری از اوقات، به‌اشتباه نشانه رضایت طفل تلقی می‌شود. درواقع به جهت پیچیدگی تشخیص اغواگری، عرف جامعه در این حالت معمولاً کودک را قربانی واقعی نمی‌داند (Lanning, 2018). یکی از علل این باور آن است که اغواگران، اغلب رفتارهای دوگانه از خود نشان می‌دهند. آنان از یک‌سو، از کودکان سوءاستفاده می‌کنند و از سوی دیگر، خود را افرادی مفید و نیکوکار جلوه می‌دهند (Postmus, 2013: 210)؛ اما در اغفال و فریب، تشخیص واقعی نبودن رضایت برای عرف آسان است. قضاوت عمومی درباره اغفال این است که مرتکب جرم، قربانی را فریب داده و از این راه رضایت او را به دست آورده است. همچنین در اغفال و فریب، برخلاف اغواگری، بزهارکار لزوماً به دنبال توجیه رفتار خود نزد اطرافیان کودک نیست، بلکه تمرکز او بر فریب دادن خود کودک است. از این‌رو، اغفال کودک ممکن است به‌سادگی و در زمانی کوتاه محقق شود، درحالی‌که اغواگری فرایندی پیچیده و تدریجی دارد و ممکن است ماه‌ها یا سال‌ها به طول انجامد (Craven, Brown, & Gilchrist, 2006: 290)؛ بنابراین شاید بتوان گفت که اغواگری مفهومی ظریف‌تر از اغفال و فریب باشد که در قانون مدنظر قرار گرفته است.

به همین ترتیب می‌توان فروض دیگری را تصور کرد و درباره آن‌ها اندیشید. آیا واژه «خواب» در تبصره، آن‌چنان‌که ادعا شده (Mir Mohammad Sadeghi, 1399: 113) خواب مصنوعی یعنی هیپنوتیزم را هم در بر می‌گیرد؟ نزدیکی با شخصی که در اثر مصرف داروی پزشک به اختلالات شناختی موقت دچار و فاقد اراده گردیده است چه حکمی دارد؟ آیا برقراری رابطه جنسی با کسی که به واسطه شوک عصبی شدید اختیار و اراده خود را از دست داده است در حکم عنف به‌شمار نمی‌آید؟ این نمونه‌ها که نه مصداق بیهوشی و خواب است و نه می‌توان آن‌ها را مستی به‌شمار آورد از جهت نبود اراده تفاوت ماهوی با بیهوشی، خواب یا مستی ندارد. درعین حال اگر مردی در این اوضاع با قربانی زنا کند، سرایت حکم تبصره به آن‌ها، قیاس در مجازات و مخالف با اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری به‌شمار می‌رود.

۵. بازنگری در تبصره از منظر شرعی

ممکن است تصور شود که گسترش دادن مصادیق یادشده در تبصره، با مبانی شرعی مسئله زنا به عنف سازگار نیست. نگاهی به پشتوانه فقهی بحث، نشان می‌دهد که این پندار نادرست است. برای ارزیابی این مسئله، نخست مستندات فقهی بحث و سپس آرای فقها در خصوص آن بررسی می‌شود.

۵.۱. مستندات فقهی حکم زنا به عنف

حکم زنا به عنف در قرآن نیامده است. فقها این حکم را از روایاتی استنباط کرده‌اند که در آن‌ها عنوان «عنف» به چشم نمی‌خورد. صاحب وسائل الشیعه شش روایت صحیح را در این زمینه گرد آورده است. در تمام این روایات تعبیر غصب فرج، غصب نفس زن یا مکابره بر نفس زن دیده می‌شود (Hor Al- Ameli, 1416, Vol.28: 108-110). برای مثال در صحیحه «بُرید عَجَلی» آمده است: «سُئِلَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ رَجُلٍ اغْتَصَبَ امْرَأَةً فَرَجَهَا قَالَ يُقْتَلُ مُحْصَنًا كَانَ أَوْ غَيْرَ مُحْصَنٍ». «از امام باقر(ع) درباره مردی پرسیده شد که فرج زنی را غصب کرده است. فرمود: کشته می‌شود چه محصن باشد و چه نباشد». همچنین در صحیحه «زراره» می‌خوانیم: «قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ الرَّجُلُ يَغْصِبُ الْمَرْأَةَ نَفْسَهَا قَالَ يُقْتَلُ». «به امام باقر(ع) گفتم: مرد زنی را غصب می‌کند. فرمود: کشته می‌شود». نیز «ابی بصیر» از امام صادق(ع): روایت کرده است که «إِذَا كَاثَرَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ عَلَى نَفْسِهَا ضَرْبَ ضَرْبَةٍ بِالسَّيْفِ مَاتَ مِنْهَا أَوْ عَاشَ». «هرگاه مرد به زور بر زنی چیره شود [و با وی زنا کند] ضربه شمشیری می‌خورد، خواه از آن ضربه بمیرد یا زنده بماند».

آن‌چنان‌که دانشوران لغت‌شناس گفته‌اند، غصب به معنای به دست آوردن چیزی با چیرگی و به ستم است (Farahidi, 1409, Vol.4: 374; Azhari, 1421, Vol.8: 62). غصب نفس زن در احادیث به این معناست که زن نزدیکی را نخواهد و برایش ناخوشایند باشد (Ibn Athir, Vol.3: 67). مکابره نیز به معنای غلبه کردن است (Sahib ibn Abbad, 1414, Vol.6: 257) که با دیگر معانی یادشده هماهنگ و سازگار می‌نماید. تمام این عبارات به معنای نزدیکی عدوانی با شخصی است که رضایت به نزدیکی ندارد. از آنچه گفته شد دو نتیجه به‌دست می‌آید. نخست آنکه این دایره معنایی، زنا به همراه با عنف را شامل می‌شود. بنابراین برداشت فقهی رایج که نزدیکی مستوجب اعدام را هم در فرض اکراه و هم در فرض عنف محقق می‌داند درست است. دیگر اینکه حکم این روایات، تمام نزدیکی‌هایی را در بر می‌گیرد که شخصی با قربانی ناتوان و ناراضی به زنا، مرتکب می‌شود. زیرا معیار چیرگی و غلبه در همه آن‌ها وجود دارد. بنابراین حالت‌های در حکم عنف به آنچه در تبصره آمده محدود نمی‌شود و در فروض دیگر غلبه بر شخص ناراضی به نزدیکی هم جاری است.

۵.۲. آرای فقها درباره نزدیکی در حکم عنف

حصری نبودن موارد در حکم عنف را می‌توان از دیدگاه بعضی از فقهای معاصر برداشت کرد. به نظر برخی از مراجع، چنانچه مردی، زنی را بی‌هوش، مست یا هیپنوتیزم کند و با او نزدیکی کند رفتار او حکم زنا به عنف را دارد اما اگر کسی غیر از زانی، زن را در

این موقعیت‌ها قرار داده باشد، زناى صورت گرفته، عنوان علف ندارد (Sobhani Tabrizi, 1389: 533). بعضى دیگر در این زمینه قائل به تفصیل نشده‌اند. بنا بر نظر آنان «فرقى بین اقدام زانى و عدم اقدام او در مست شدن، یا بی‌هوش شدن زن و امثال آن نیست. تعبیر به زناى علف در روایات وارد نشده، بلکه تعبیر به غصب وارد شده که بر تمام این موارد صادق است» (Makarem Shirazi, 1427, Vol.3: 366). همچنین بعضى از معاصران گفته‌اند که در بیشتر روایات عنوان غصب آمده است که مفهومی گسترده‌تر از اکراه دارد و زنا با شخص خواب، بی‌هوش و مستی را که اختیار از کف داده است در بر می‌گیرد. البته تأکید کرده‌اند که زنا با زنى که در حال اضطراب به‌ناچار تن به زنا می‌دهد مشمول عنوان غصب نمی‌شود (Montazeri, 66). چنان‌که مشاهده می‌شود این آراء، با وجود اختلاف‌های جزئی، در این نکته هماهنگ است که مصادیق زناى در حکم علف حصرى نیست. هر حالتی که مصادیق غصب یعنی چیرگی بر بزه‌دیده ناراضی به نزدیکی باشد، در حکم تجاوز به علف است.

شورای نگهبان هم با در نظر داشتن همین مبنا، مجازات زناى به علف و در حکم علف را پذیرفته و مخالف شرع ندانسته است. پس اگر برای مثال زنا با زن مست یا بی‌هوش از نظر شرعى در حکم تجاوز به علف باشد، در حکم علف دانستن زنا در حالت‌های دیگر نبود رضایت، با اشکالی روبه‌رو نخواهد بود. به‌علاوه نمی‌توان گفت وضعیت‌های بیان‌شده در این نوشتار از این جهت که به‌صراحت در روایات نیامده است نباید در حکم علف شمرده شود. نتیجه پذیرش این استدلال آن است که حالات در حکمی علفی نیز که اکنون در قانون مجازات اسلامی ذکر شده است فاقد مبنای شرعى باشد. به همین ترتیب حتی می‌توان فراتر رفت و ادعا کرد مجازاتی که در روایات آمده تنها درباره زناى به اکراه است و شامل زناى به علف نمی‌شود. روشن است که این نتیجه را نمی‌توان پذیرفت. اگر زناى به اکراه که در آن، قربانی اختیار تصمیم‌گیری برای انتخاب میان گزینه بد و بدتر دارد چنین مجازاتی در پی داشته باشد، به‌طریق‌اولی این مجازات باید در حالاتی اعمال شود که مرتکب با قربانی بی‌اختیار و بی‌اراده درمی‌آمیزد.

نظیر همین بحث در اکراه دخترچه به زنا هم مطرح است. در روایات، برای اکراه «زن» به زنا مجازات اعدام مقرر شده است و این لفظ ظهور در مؤنث بالغ دارد. از این رو فقها گاه تردید کرده‌اند که حکم را بتوان برای مرتکبی در نظر گرفت که دخترچه‌ای را به زنا اکراه کرده است. از یک‌سو نبود نص و اصل عدم، مانع از سرایت دادن حکم می‌شود. از سوی دیگر اکراه کودک به زنا، از این جهت که رفتاری ناپسندتر است و حرمتی شدیدتر دارد به‌طریق‌اولی باید چنین مجازاتی داشته باشد (Shahid e Thani, 1410: 67). می‌دانیم که قانون‌گذار چنین تردیدی به خود راه نداده و در بند ۲ ماده ۲۲۴، بی‌آنکه بالغ بودن مکروه را شرط بداند، زناى به اکراه را موجب اعدام زانی دانسته است. شورای نگهبان نیز این دیدگاه را پذیرفته و مغایر با شرع ندانسته است. در بحث حاضر نیز می‌توان معیار یادشده در روایات را دریافت و آن را به مصادیق مشابه نبود رضایت سرایت داد. این رویکرد مخالفتی با موازین شرعى ندارد و به نظر می‌رسد که در عمل نیز با مخالفت شورای نگهبان مواجه نخواهد شد.

نتیجه‌گیری

قانون‌گذار کیفری ایران کوشیده است ذیل عنوان زناى در حکم علف، وضعیت‌هایی را برشمارد که در آن‌ها بزه‌دیده رضایت به زنا ندارد. این رویکرد از این جهت که از دسته بیشتری از بزه‌دیدگان حمایت می‌کند، پذیرفتنی و منطبق با شیوه‌ای است که پاره‌ای از نظام‌های حقوقی در پیش گرفته‌اند. باوجوداین، برخی از قیود تبصره ۲ ماده ۲۲۴ نظیر «دختر نابالغ» و «زن»، دادرس را ناگزیر می‌سازد که در مقام تفسیر، معنایی خلاف ظاهر قانون را به آن نسبت دهد. این امر ممکن است مخالف با اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری به‌شمار آید. به‌علاوه، احصای وضعیت‌های در حکم علف در این تبصره، حالت‌های متعدد دیگری را نادیده می‌گیرد که در آن‌ها هم قربانی رضایت به نزدیکی ندارد. از منظر علم روانشناسی، در وضعیت‌هایی چون انفعال غیرارادی، بی‌اختیاری ناشی از مصرف مواد مخدر یا روان‌گردان، در پاره‌ای از اختلال‌های روانی و نیز در مواردی که شخص از رضایت نخستین خود عدول می‌کند، ممکن است رضایتی به نزدیکی وجود نداشته باشد. همچنین در وضعیت‌های دیگری مانند رابطه جنسی برای بقا، اغواگری و هیپنوتیزم، رضایت قربانی بحث‌برانگیز و درخور تأمل به نظر می‌رسد. از این رو مناسب است که قانون‌گذار قیود زائد در تبصره را حذف و حالت‌های در حکم علف را نیز به‌جای بیان حصری، با بیانی تمثیلی ذکر کند. در این صورت می‌توان امیدوار بود که حمایت قانون شامل همه

بزه‌دیدگانی شود که در لحظه ارتکاب زنا، به این عمل رضایت نداشته‌اند و نیز مجازات مقرر، تمام بزه‌کارانی را در بر گیرد که با سوءاستفاده از موقعیت خاص قربانی، مرتکب تجاوز می‌شوند. بازنویسی تبصره بر اساس رویکرد ذکر شده با مبانی فقهی این مسئله هم سازگار است؛ زیرا ضابطه چیرگی بر شخص ناراضی و نزدیکی با او، که از احادیث این باب به دست می‌آید شامل مصادیق بیان‌شده در این جستار نیز می‌گردد. بر پایه آنچه گفته شد پیشنهاد می‌شود تبصره ۲ ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی به این صورت اصلاح شود:

«هرگاه کسی با شخصی که راضی به نزدیکی نباشد در حالت‌هایی از قبیل بیهوشی، خواب یا مستی زنا یا لواط کند رفتار او در حکم تجاوز به عنف است. زنا یا لواط پس از اغفال و فریب یا ربایش، تهدید یا ترساندن شخص یا در هر وضعیت دیگر نبود رضایت، اگرچه موجب تسلیم شدن بزه‌دیده شود نیز همین حکم را دارد».

References:

- Ansari, M. (1383). **Mataarih Al-Anzar**. Qom: Majma Al-Fekr Al-Islami. [In Arabic]
- Aquila, I., Sacco, M. A., & Ricci, P. (2023). "Sexual abuse and mental disorders: The dark side of violence." **Journal of Forensic Science and Medicine**, 9(1), 76–80. https://doi.org/10.4103/jfsm.jfsm_29_21
- Azhari, M. (1421). **Tahdhib Al Lughah** (Vols. 8 & 32). Beirut: Dar Al-Ehya Al-Torath Al-Arabi. [In Arabic]
- Beres, M. A. (2007). "Spontaneous sexual consent: An analysis of sexual consent literature." **Feminism & Psychology**, 17(1), 93–108. <https://doi.org/10.1177/0959353507072914>
- Bragesjö, M., Larsson, K., Nordlund, L., Anderbro, T., Andersson, E., & Möller, A. (2020). "Early psychological intervention after rape: A feasibility study." **Frontiers in Psychology**, 11, 1595. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01595>
- Brown, G. (2020). **Sentencing rape: A comparative analysis**. Bloomsbury Publishing.
- Craven, S., Brown, S., & Gilchrist, E. (2006). "Sexual grooming of children: Review of literature and theoretical considerations." **Journal of Sexual Aggression**, 12(3), 287–299. <https://doi.org/10.1080/13552600601069414>
- Criminal Code, RSC 1985, c C-46. (1985). Retrieved January 25, 2022, from <https://www.canlii.org/en/ca/laws/stat/rsc-1985-c-c-46/latest/>
- Czechowski, K., Sylvestre, J., & Corsini-Munt, S. (2022). "Survival sex: Sexual agency and consent in a state of deprivation? A scoping review." **The Canadian Journal of Human Sexuality**, 31(2), 293–308. <https://doi.org/10.3138/cjhs.2022-0017>
- Dhawan, E., & Haggard, P. (2023). "Neuroscience evidence counters a rape myth." **Nature Human Behaviour**, 7(6), 835–838. <https://doi.org/10.1038/s41562-023-01598-6>
- Farahidi, Kh. (1409). **Al-Ayn** (Vols. 1–5). Qom: Dar al-Hijra. [In Arabic]
- Finch, E., & Fafinski, S. (2011). **Law Express: Criminal Law**. Pearson UK.
- Galliano, G., Noble, L. M., Travis, L. A., & Puechl, C. (1993). "Victim reactions during rape/sexual assault: A preliminary study of the immobility response and its correlates." **Journal of Interpersonal Violence**, 8(1), 109–114. <https://doi.org/10.1177/088626093008001008>
- Halgin, P. R., & Whitbourne, S. K. (1390). **Abnormal psychology: Clinical perspectives on psychological disorders** (Y. Seyed Mohammadi, Trans.; 8th ed.). Tehran: Ravan. [In Persian]
- Hashemi Shahrudi, M. (1382). **The culture of Fiqh based on the Ahl al-Bayt School**. Qom: Institution of Islamic Feqh Encyclopedia. [In Persian]
- Herring, J. (2012). **Great debates in criminal law**. Palgrave Macmillan.
- Hor Al-Ameli, M. I. H. (1414). **Wasa'il al-Shia** (Vol. 28). Qom: Alulbayt le Ehya al-Toras Institute. [In Arabic]
- Hörnle, T. (2024). "The challenges of designing sexual assault law." **Current Legal Problems**, cuae002. <https://doi.org/10.1093/clp/cuae002>

- Hörnle, T. (Ed.). (2023). **Sexual assault: Law reform in a comparative perspective**. Oxford University Press.
- Humphreys, T. (2007). "Perceptions of sexual consent: The impact of relationship history and gender." **Journal of Sex Research**, 44(4), 307–315. <https://doi.org/10.1080/00224490701586706>
- Ibn Athir, M. I. M. (1367). **Al-Nihayah fi garib al-hadith wa al-athar**. Qom: Ismaelian. [In Arabic]
- Jafari Langroudi, M. (1381). **Mabsoot: Dictionary terms of law** (Vol. 4). Tehran: Ganj danesh. [In Persian]
- Jafari Langroudi, M. (1400). **Al-Faregh: General encyclopedia of law** (Vol. 1). Tehran: Ganj danesh. [In Persian]
- Jurjani, A. (1370). **At Tarifat** (Vol. 1). Tehran: Nasir Khusraw. [In Persian]
- Koss, M. P., Swartout, K. M., Lopez, E. C., Lamade, R. V., Anderson, E. J., Brennan, C. L., & Prentky, R. A. (2022). "The scope of rape victimization and perpetration among national samples of college students across 30 years." **Journal of Interpersonal Violence**, 37(1–2), NP25–NP47. <https://doi.org/10.1177/08862605211050103>
- Kramers-Olen, A. (2016). "Sexuality, intellectual disability, and human rights legislation." **South African Journal of Psychology**, 46(4), 504–516. <https://doi.org/10.1177/0081246316678154>
- Krogh, H. B., Vinberg, M., Mortensen, G. L., Skakke, D., Nielsen, D., & Giraldo, A. (2023). "Bipolar disorder and sexuality: A preliminary qualitative pilot study." **International Journal of Bipolar Disorders**, 11(1), 5. <https://doi.org/10.1186/s40345-023-00285-9>
- Lanning, K. (2018). "The evolution of grooming: Concept and term." **Journal of Interpersonal Violence**, 33(1), 5–16. <https://doi.org/10.1177/0886260517742046>
- Makarem Shirazi, N. (1427). **Istifta'at** (Vol. 3). Qom: Imam Ali Ibn Abi Talib School. [In Persian]
- Mir Mohammad Sadeghi, H. (1399). **Offences against the moral integrity of persons**. Tehran: Mizan. [In Persian]
- Mir Mohammad Sadeghi, H. (1401). **Criminal law (General Part 2)**. Tehran: Dadgostar. [In Persian]
- Mohler-Kuo, M., Dowdall, G. W., Koss, M. P., & Wechsler, H. (2004). "Correlates of rape while intoxicated in a national sample of college women." **Journal of Studies on Alcohol**, 65(1), 37–45. <https://doi.org/10.15288/jsa.2004.65.37>
- Möller, A., Söndergaard, H. P., & Helström, L. (2017). "Tonic immobility during sexual assault—a common reaction predicting post-traumatic stress disorder and severe depression." **Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica**, 96(8), 932–938. <https://doi.org/10.1111/aogs.13174>
- Montazeri, H.-A. (n.d.). **Kitab al-hudud**. Qom: Dar Al-Fekr. [In Arabic]
- Morano, J. P. (2001). "Sexual abuse of the mentally retarded patient: Medical and legal analysis for the primary care physician." **Primary Care Companion to The Journal of Clinical Psychiatry**, 3(3), 126–135. <https://doi.org/10.4088/pcc.v03n0304>
- Muehlenhard, C. L., Humphreys, T. P., Jozkowski, K. N., & Peterson, Z. D. (2016). "The complexities of sexual consent among college students: A conceptual and empirical review." **The Journal of Sex Research**, 53(4–5), 457–487. <https://doi.org/10.1080/00224499.2016.1146651>
- Omidi, J. (1398). **Interpretation of criminal statutes**. Tehran: Mizan. [In Persian]
- Ormerod, D., & Laird, K. (2020). **Smith, Hogan, and Ormerod's criminal law** (13th ed.). Oxford University Press.
- Palamar, J. J., Kiang, M. V., Storholm, E. D., & Halkitis, P. N. (2014). "A qualitative descriptive study of perceived sexual effects of club drug use in gay and bisexual men." **Psychology & Sexuality**, 5(1), 1–15. <https://doi.org/10.1080/19419899.2012.679363>
- Petrak, J., & Hedge, B. (Eds.). (2002). **The trauma of sexual assault: Treatment, prevention and practice**. John Wiley & Sons.
- Popova, M. (2019). **Sexual consent**. MIT Press.
- Postmus, J. L. (Ed.). (2013). **Sexual violence and abuse: An encyclopedia of prevention, impacts, and recovery**. Bloomsbury Publishing USA.

- Rose, D. S. (1986). "Worse than death: Psychodynamics of rape victims and the need for psychotherapy." **The American Journal of Psychiatry**, 143(7), 817–824. <https://doi.org/10.1176/ajp.143.7.817>
- Safaei, S., Shakeri Golpaiegany, T., Farajiha, M., & Asady, L. (2023). Judicial Interpretations of the "Concept of Consent in Rape: Content Analysis of Iran and New Zealand Cases". **Criminal Law Research**, 14(1), 143-170. <https://doi.org/10.22124/jol.2023.21213.2239>. [In Persian]
- Sahib ibn Abbad, I. (1414). **Al-muhit fi al-lughah**. Beirut: Alam al kotob. [In Arabic]
- Sahib Jawahir, M. (n.d.). **Jawahir Al-Kalam** (Vol. 32). Beirut: Dar Al-Ehya Al-Torath Al-Arabi. [In Arabic]
- Setty, E. (2023). "Young people and sexual consent: Contextualising 'miscommunication' amid 'grey areas' of ambiguity and ambivalence." **Sex Education**, 23(6), 1–16. <https://doi.org/10.1080/14681811.2023.2259321>
- Sexual Offences Act 2003. Retrieved November 21, 2024, from <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/contents>
- Shahid e Thani, Z. I. A. (1410). **Ar-Rawda-l-Bahiyah fi Sharh allam'a-d-Dimashqiya** (Vol. 9). Qom: Maktaba al-Davari. [In Arabic]
- Smith, L. A., Kolokotroni, K. Z., & Turner-Moore, R. (2021). "Making and communicating decisions about sexual consent during drug-involved sex: A thematic synthesis." **The Journal of Sex Research**, 58(4), 469–487. <https://doi.org/10.1080/00224499.2019.1706072>
- Sobhani Tabrizi, J. (1389). **Istifta'at** (Vol. 3). Qom: Imam Sadegh Institute. [In Persian]
- Suarez, S. D., & Gallup, G. G. (1979). "Tonic immobility as a response to rape in humans: A theoretical note." **The Psychological Record**, 29, 315–320. <https://doi.org/10.1007/BF03394619>
- VandenBos, G. (2015). **APA dictionary of psychology** (2nd ed.). American Psychological Association.
- Zakikhani, N., Bahman Pouri, A., Gharibpoure, M., & Jokar, M. (2024). "Feasibility of absolute criminal liability in criminal jurisprudence". **Criminal Law Research**, 15(2), 81–93. <https://doi.org/10.22124/jol.2024.27904.2490>. [In Persian]

استناد به این مقاله:

نظری ندوشن، محمد و برگی، محمد مهدی (۱۴۰۴)، «تحلیل حقوقی تبصره ۲ ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی در پرتو یافته‌های روان‌شناسی»، پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۶، پیاپی ۳۲، صص. ۱۷۷–۱۹۱

Doi: 10.22124/jol.2025.29301.2550

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

